

Handleiding verhuizen

Gemiva-SVG Groep
Januari 2011

Inhoudsopgave

Inleiding	3
1. Communiceren over verhuizen met mensen met een verstandelijke handicap	4
1.1 <i>Mensen met een diepe tot ernstige verstandelijke handicap (lichaamsgebonden)</i>	5
1.2 <i>Mensen met een ernstige tot matige verstandelijke handicap (associatief)</i>	7
1.3 <i>Mensen met een matige tot lichte verstandelijke handicap (structurerend)</i>	10
1.4 <i>Mensen met een lichte verstandelijke handicap (vormgevend)</i>	12
2. De verhuiskoffer	14
2.1 <i>Communicatiemateriaal</i>	
2.2 <i>Verhuisboek</i>	
2.3 <i>Spelmateriaal</i>	
2.4 <i>Boeken en ander beeld- en geluidsmateriaal</i>	
2.5 <i>Handleiding verhuizen</i>	
2.6 <i>Kopieermap</i>	
3. Bestelgegevens voor materialen uit de verhuiskoffer	15
4. Literatuurlijst	24
4.1 <i>Inspiratiebronnen</i>	24
4.2 <i>Meer ideeën</i>	24
Bijlagen	
1. Ervaringsordeningen Timmers-Huigens (uit reader basis cursus TC)	27
2. Checklijst bij bijzondere gebeurtenissen	31
3. Artikel uit verhuisboek 's Heerenloo	34
4. Artikel uit Markant kenniskatern 2008 over Multi Sensory Story Telling (MSST)	

Inleiding

De nieuwbouw op het terrein van Swetterhage gaat voor grote veranderingen zorgen. De verbouwingen raken de cliënten in de eerste plaats. Het bouwproces vindt plaats in hun leefomgeving. Zij horen en zien dit, maar voor veel van hen is niet te overzien wat er gebeurt, waarom en wat dit voor hen zal betekenen. Ook het verhuizen zelf is straks een stressvolle activiteit die om een zorgvuldige voorbereiding vraagt.

Het is aanleiding geweest om ons te buigen over de vraag: *Hoe kunnen we het beste communiceren met cliënten over het bouw- en/of verhuisproces?*

Informatie

In deze handleiding verhuizen vind je als begeleider veel informatie en tips om bewust met het hele verhuisproces om te gaan en goed af te stemmen op de cliënt. Dat "afstemmen" is het allerbelangrijkste en dus ook uitgangspunt van deze handleiding. De informatie is in eerste instantie ingedeeld naar mate van verstandelijke handicap volgens de ervaringsordeningen van Drs. Timmers-Huigens. We geven bij elke ervaringsordering praktische tips waarvan je gebruik zou kunnen maken.

Verhuiskoffer

Daarnaast hebben we als werkgroep gezocht naar bestaand ondersteunend communicatiemateriaal. Naar aanleiding van onze zoektocht hebben we een verhuiskoffer

Handleiding verhuizen

Gemiva-SVG-Groep, werkgroep verhuiskoffer, januari 2011

samengesteld met concrete materialen die flexibel ingezet kunnen worden in de communicatie met cliënten over bouwen en verhuizen. Het materiaal en de informatie uit de verhuiskoffer is te gebruiken voor cliënten en begeleiders van zowel woonlocaties als activiteitencentra. In hoofdstuk 2 en 3 lees je er alles over.

De verhuiskoffer is te leen op Swetterhage via de afdeling Logopedie (tel. 071-5806183). Voor wie zelf een verhuiskoffer wil samenstellen, staat in deze handleiding een overzicht van de precieze inhoud van de verhuiskoffer.

We hopen dat je met de informatie uit deze handleiding en eventueel materialen uit de verhuiskoffer de cliënt optimaal kunt begeleiden tijdens zijn verhuizing.

Veel succes voor jou en de cliënt(en)!

En heb je nog vragen of misschien zelf een goede tip/aanvulling, dan kun je contact opnemen met Janine Bos.

Waar in deze handleiding wordt gesproken over 'hij' kan ook 'zij' gelezen worden.

De Werkgroep Verhuiskoffer
Januari 2011

Leden van de Werkgroep:

Janine Bos (communicatiedeskundige, vakgroep logopedie regio Noord)

Nicolèn Schoof (locatiehoofd woonlocatie De Roskam)

Marieke van Hartingsveldt (gedragsdeskundige regio Noord)

Annelieke van der Steen (Educatief Centrum voor Cliënten)

Ria Bosman (persoonlijk begeleider)

Carien Jansen (studente HBO-Sociaal Pedagogische Hulpverlening)

1. Communiceren over verhuizen met mensen met een verstandelijke handicap

Hoe communiceer je met verstandelijk gehandicapte cliënten over verhuizen, anders wonen en verbouwen?

Een verhuizing is voor iedereen een ingrijpende gebeurtenis. Het brengt veel veranderingen met zich mee en dus ook veel onzekerheid. Door die veranderingen en onzekerheden is het belangrijk dat cliënten zo optimaal mogelijk worden begeleid tijdens en na een verhuizing en zo mogelijk ook voorbereid op een verhuizing. Deze begeleiding en voorbereiding kan op verschillende manieren plaatsvinden. Belangrijk is dat je aansluit bij het niveau van de cliënt. Probeer steeds vanuit de beleving en de behoefte van de cliënt te denken.

Voor een optimale voorbereiding moeten we weten op welk niveau de cliënt communicatie begrijpt en hoe de cliënt zelf communiceert.

Hiervoor kunnen we gebruik maken van de ervaringsordeningen van Drs. Dorothea Timmers-Huigens (kinder- en jeugdpsycholoog-specialist, gezondheidszorg psycholoog en pedagoog generalist):

- Lichaamsgebonden ervaringsordering (diepe tot ernstige verstandelijke handicap);
- Associatieve ervaringsordering (ernstige tot matige verstandelijke handicap);
- Structurerende ervaringsordering (matige tot lichte verstandelijke handicap);
- Vormgevende ervaringsordering (lichte verstandelijke handicap).

Een uitgebreide beschrijving van de ervaringsordeningen vind je in de bijlage (vanaf bladzijde 27).

We beschrijven hieronder voornamelijk hoe je in de betreffende ordening kunt insteken in de communicatie en begeleiding rond verhuizen.

Juist bij zo iets ingrijpends als een verhuizing, is het extra van belang de best afgestemde communicatievorm(en) te gebruiken. Bedenk dat mensen kunnen terugvallen naar een lager niveau van communiceren, vooral bij grote emoties. Een verhuizing is geen dagelijkse bezigheid, dus steek lager in dan je gewend bent bij een cliënt en observeer goed.

Het belangrijkste is dat je kijkt naar de cliënt en je verplaatst in de cliënt. We noemen hierna bij elke ordening allerlei voorbeelden. Doe niet alles, kijk steeds wat voor jouw cliënt(-engroep) belangrijk of zinvol kan zijn. Wat voor de één het juiste middel is, kan voor de ander verkeerd uitpakken.

1.1 ***Mensen met een diepe tot ernstige verstandelijke handicap (lichaamsgebonden ervaringsordening)***

Kernwoorden lichaamsgebonden ervaringsordening:

sensatie, primair (lust-onlust), onbewust gedrag, vooral proeven, voelen, ruiken, beleving "aan den lijve", zintuiglijke prikkels, sfeer, nabijheid.

Als een cliënt de wereld om zich heen wel ervaart, maar nauwelijks begrijpt, zul je weinig gebruik kunnen maken van visuele hulpmiddelen zoals foto's en pictogrammen. Ook woorden als 'verhuizen', 'ander huis', 'anders wonen', e.d. worden niet begrepen door de cliënt. Op dit niveau heeft de cliënt nauwelijks idee van wat 'verhuizen' is.

Hij ervaart wel een verandering:

- door de veranderde sfeer om hem heen;
- door andere geuren, andere lichtinval, andere akoestiek;
- door een veranderde ruimte, die niet meer herkenbaar is;
- door een veranderd dagritme;
- of doordat hij zijn bekende begeleiders nooit meer ziet.

Voor deze cliënten is het van belang om de verandering van de ene situatie naar de andere zo prettig mogelijk te laten verlopen.

Laat de cliënt zoveel mogelijk zelf meemaken, waarbij je steeds bekijkt wat de cliënt aankan. Laat de cliënt bewust ervaringen opdoen door middel van ruiken, voelen, zien, horen.

Maak daarbij ook gebruik van bijvoorbeeld voorwerpen, geuren e.d., die herkenbaar zijn voor de cliënt. Door middel van deze waarnemingen verwerkt de cliënt de nieuwe ervaring op het moment zelf.

Inrichten

- Ruimte. Probeer de indeling van de eigen kamer zo veel mogelijk te laten zoals het was in het oude huis (bijv. bed weer onder het raam, etc.); dit is herkenbaar en dus vertrouwd voor de cliënt. Zet zijn bed + hoofdeind in ieder geval met dezelfde kant tegen een muur.
- Voelen. Maak een eigen 'voelbord' om in de ruimte op te hangen. Doe dit al in de oude situatie, opdat het in de nieuwe situatie steun kan bieden. Gebruik materialen die de cliënt prettig vindt.

Verhuisdag

- Geuren. Neem het eigen dekbed van de cliënt mee waar hij al enkele dagen onder geslapen heeft, de eigen geur is herkenbaar en vertrouwd; Introduceer al in de oude situatie bijv. Brise continu o.i.d., zodat de geur bekend voorkomt in de nieuwe situatie.
- Voorwerpen. Neem vertrouwde meubels en spulletjes mee (schaf niet alles nieuw aan!). Laat de cliënt zo mogelijk zelf datgene, waar hij het meest aan verknocht is (knuffel, lapje, pop...), vasthouden en naar zijn nieuwe huis/kamer brengen.
- Zet bij binnenkomst in het nieuwe huis als eerste de voor de cliënt belangrijke spullen in de nieuwe kamer om duidelijk te maken dat dit de nieuwe eigen kamer is;
- Muziek. Je kunt bij aankomst in het nieuwe huis zijn lievelingsmuziek opzetten.

Na de verhuizing

- Je kunt veiligheid bieden door weer over te gaan tot de vaste orde van de dag. Houd routines zoveel mogelijk gelijk.

- Laat zo mogelijk vertrouwde begeleiders meegaan en de eerste dagen regelmatig meedraaien. Blijf steeds in de nabijheid van de cliënt.

1.2. ***Mensen met een ernstige tot matige verstandelijke handicap (associatieve ervaringsordering)***

Kernwoorden associatieve ervaringsordering:

verwachting, besef actie-reactie, vaste volgordes (star), routines, reeksen, middel-doel relaties (als-dan), bewustere communicatie over primaire behoeftes, concreet in hier-en-nu, IK & de rest.

Op dit niveau kun je gebruik maken van concreet en eenvoudig, vertrouwd visualisatie-materiaal. Maar let op: alleen in de juiste situatie zal de cliënt het materiaal begrijpen. Echt voorbereiden is ook op dit niveau nauwelijks mogelijk. Er is immers nog geen tijdsbesef, laat staan voorstellingsvermogen. Maar alles gaat en is anders, begeleiders zijn misschien onrustig. Cliënten zullen vooral terugvallen op de lichaamsgebonden ordening.

In de communicatie met deze cliënten kan o.a. gebruikt gemaakt worden van:

Alle tips genoemd bij 1.1. zijn héél belangrijk, want cliënten in deze ordening houden niet van verandering(!) en zullen dus terug vallen op de lichaamsgebonden ordening.

Aankondigen, voorbereiden?

- Voorwerpen:
Laat de cliënt spelen met een speelgoedvrachtwagen of een (mini-)verhuisdoos om het onderwerp een beetje te laten inweken, zonder betekenis vooralsnog.
- Je kunt samen met de cliënt een aantal voor hem belangrijke voorwerpen, zoals een knuffel, inpakken in een verhuisdoos of een eigen tas. Deze wordt samen met de cliënt op de dag van de verhuizing meegenomen naar zijn nieuwe huis.
- Gebruik een enkele losse, eenvoudige foto om aan te geven dat er een grote verandering gaat plaats vinden ("en het heeft iets met dozen of huis te maken...").
- Plak in het oude huis foto's op de deuren om aan te geven naar welke ruimte deze deur toegang geeft of wat er in deze kast zit. Doe vervolgens hetzelfde in het nieuwe huis. Dit kan ook met kleurenplaten, pictogrammen of zelfs voorwerpen om te voelen!
- Maak foto's van de huidige woonsituatie: het huidige huis, de eigen kamer, het eigen bed, andere belangrijke spullen van de cliënt... Plak ze bijv. in een verhuisboek en kijk er samen met de cliënt naar. Benoem dat dat allemaal van hem is. (Veel later, na de verhuizing kun je dan bij het napraten evt. kruizen erover zetten en de nieuwe situatie visualiseren).
- Voor tips voor het maken van een goede TC-foto verwijzen we naar hoofdstuk 3 (bestelgegevens) onder het kopje 'foto's'.
- Voor cliënten die communiceren op dit niveau is een losbladig verhuisboek het beste, steeds aan te vullen op basis van de situatie. Voornamelijk als napraatwerk. Houd het concreet, eenvoudig en op bestaansniveau van deze cliënt ("wat gebeurt er met MIJ?").
- De mogelijkheid bestaat om van een foto een legpuzzel te laten maken (bijv. bij HEMA). Als de cliënt graag puzzelt.
- Om de cliënt te laten kennismaken met het concept 'verhuizen' kan gebruik gemaakt worden van een spel en voorleesboek. Maar ook juist ná de verhuizing kunnen deze zaken ter verwerking worden aangeboden.
- Laat de cliënt(en) kleurplaten en/of verhuiskaarten kleuren.

Inrichten

- Bedenk zelf welke kleuren de cliënt mooi/fijn vindt (→ muurkleur, accessoires?). Welke stoffen de cliënt fijn vindt voelen (→ dekbedovertrek, kussentjes, gordijn). Nogmaals: schaf niet alles nieuw aan, zorg voor vertrouwde spullen.

Kennismaken ('laten inweken')

Handleiding verhuizen

Gemiva-SVG-Groep, werkgroep verhuiskoffer, januari 2011

- Ga alvast een keer samen op bezoek in het nieuwe huis, voor bijv. een kop koffie, zodat de cliënt het nieuwe huis met alle nieuwe gezichten al een keer gezien heeft. NB Vertel er niet al te veel bij (er is nog geen voorstellingsvermogen!), benoem wat de cliënt ziet en hoort; zie het als ervaren, om straks bij het echte verhuizen beter uit te kunnen leggen.
- Ga af en toe kijken, ervaren bij de bouw. Maak er foto's van. Praat over wat je ziet en hoort. Je hoeft niet precies uit te leggen wat en waarom men aan het bouwen is.
- Laat de cliënt bijvoorbeeld een werkjasje aandoen en/of een bouwhelm op.
- Ter verwerking kan de cliënt spelen met de speelgoedbouwvoertuigen of met de legosteentjes. Misschien kun je een speelgoedgereedschapsset aanschaffen of grotere duploblokken.
- Bij een nieuwbouwwoning kan ook worden gedacht aan foto's, pictogrammen of voorwerpen naast de deurposten: welke kamer wordt van wie? Wat vind je achter deze deur? Laat de cliënt(en) zo het (nog lege) huis verkennen.
Maak zo samen een speurtocht door het nieuwe huis.
- Pak samen met de cliënt alvast enkele spullen in en breng deze samen naar zijn nieuwe kamer. Hoe ver van te voren je dit doet, hangt af van wat de cliënt aankan.

Afscheid nemen

- Zwaai al het oude samen uit en begroet het nieuwe (het CD-tje in de verhuiskoffer "*Liedjes over verhuizen enzo*", nummer 1 zou hierbij kunnen passen).
- Ga nog eens op bezoek bij het oude huis (of bij de plek waar inmiddels afgebroken huis stond).

Verhuisdag

- Gebruik foto's op een planbord om de verhuisdag structuur te geven; gebruik in de dagplanning op de verhuisdag foto's/pictogrammen die al bij de cliënt(en) in gebruik en bekend zijn.
- Markeer de weg naar het nieuwe huis met stoepkrijt getekende voetstappen of met foto's of ballonnen.
- Zorg dat er steeds een vertrouwd persoon bij de cliënt in de buurt is, die voor de cliënt aanspreekpunt is. Maak afspraken wie welke cliënten onder zijn hoede neemt gedurende de dag.
- Gebruik zo min mogelijk gesproken taal. Spreek duidelijke taal en ondersteun je woorden met de concrete situatie. Noem de dingen bij hun naam en gebruik vaste termen voor bepaalde begrippen. Bespreek met je team wat je de cliënten vertelt en hoe.
- Plak portretfoto's van de cliënt(en) op de dozen ("dat is allemaal van jou").
- Ga bij een nieuwe werkplek eerst kijken en ervaren in de oude, lege ruimte, neem zo mogelijk samen de allerlaatste dingen mee naar de nieuwe werkplek ("he, daar staan alle spulletjes!").
- Laat de cliënt zelf de laatste, belangrijkste doos inladen of bij zich houden. Zet deze vervolgens als eerste in de nieuwe kamer van de cliënt. Laat de cliënt de doos zelf uitpakken.
- Zet samen met de cliënt zijn vertrouwde, zelf meegebrachte spullen op een mooie plek.
- Kan de cliënt verder misschien nog meehelpen sjouwen?
- Hang zo snel als mogelijk de persoonlijke schilderijen, fotolijstjes en lampen in de kamer van de cliënt op. Doe je dit in het bijzijn van de cliënt of zorg dat dit van tevoren allemaal is gebeurd.
- Zorg dat het communicatiesysteem (matchsysteem) voor de verhuizing is opgehangen. Het kan noodzakelijk zijn om de matchende foto/pictogram weer opnieuw aan te leren, omdat de activiteit nu op een andere plek plaatsvindt. De cliënt moet opnieuw de weg tussen de materialen en plaats van activiteiten leren.
- Zorg voor 'wegwijs' in het nieuwe huis: visualiseer wat/wie er achter welke deur zit.
- Verken samen het nieuwe huis. Maak de cliënt bewust van nieuwe herkenningspunten.
- Plan het dagprogramma in voor de cliënt, ook de concrete, bekende onderdelen na de spannende verhuizing: koffie, avondeten enz.

- Maak foto's van de nieuwe situatie: het nieuwe huis, de nieuwe kamer, zowel leeg als ingericht en wat voor de cliënt nog meer belangrijk is. Introduceer deze pas tijdens en na de verhuizing, als ze daadwerkelijk herkend kunnen worden. Naast de foto's van de oude situatie, bijv. in het verhuisboek. Zet evt. kruizen over de foto's van het oude huis en de oude kamer. De spullen blijven natuurlijk van de cliënt, benoem dat ook samen! ("Ander/nieuw huis, andere/nieuwe kamer, maar al jÓuw spullen!").
- Maak foto's en film gedurende de verhuisdag (om in het verhuisboek en/of daarna het levensboek te plakken, om later samen te bekijken en over na te praten).

Na de verhuizing

- Zet zo snel mogelijk het normale dagprogramma in werking.
- Train nieuwe, vaste looproutes zorgvuldig in (maak daarbij gebruik van backwards chaining: loop eerst de hele vaste route elke keer mee en kijk of je na verloop van tijd (!!!) eventueel achterwaarts af kan bouwen: de cliënt loopt het laatste stukje alleen, steeds een stukje eerder).
- Praat nog regelmatig na, evt. met verhuisboek/levensboek of film erbij.

Afhankelijk van het cognitieve niveau van de cliënt is de hoeveelheid informatie meer of minder uitgebreid.

Cliënten met autisme

- Zorg dat alles is ingericht als de cliënt in het nieuwe huis komt.
- Zorg ook dat het communicatiesysteem is aangelegd (inpuzzel- en/of matchmateriaal).
- Zorg dat programma's duidelijk zijn uitgewerkt.
- Een verhuizing is ook een mogelijkheid om af te rekenen met oude gewoontes en nieuwe in te prenten.

1.3 *Mensen met een matige tot lichte verstandelijke handicap (structurende ervaringsordening)*

Kernwoorden structurende ervaringsordening:

herinnering, flexibeler, variëren binnen bekende patronen, meer tijdsbesef (gisteren, morgen), meer dan 2 delen vormen samen een nieuw geheel, meer wederkerigheid

Alle suggesties die gedaan zijn de vorige twee niveaus gelden hier ook.

Als de cliënt al bekend is met bijv. voorwerpen, foto's of pictogrammen, dan kun je deze middelen ook gebruiken in de begeleiding tijdens een verhuizing.

Wees je er wel bewust van dat een verhuizing een zeer stressvolle gebeurtenis kan zijn voor een cliënt. Het is mogelijk dat de communicatiemiddelen die normaal gesproken wel begrepen worden, in deze situatie niet automatisch begrepen worden.

Het is belangrijk dat je je verhaal begeleidt met duidelijke, concrete taal. Maak korte zinnen, herhaal veel. Zorg als team dat de cliënt eenduidige informatie krijgt.

Voorbereiden

- Denk na over de terminologie die je gebruikt. Gebruik eenduidige termen, zodat er geen verwarring kan ontstaan; spreek duidelijk met elkaar af wie de cliënt wat, wanneer en hoe vertelt.
- Geef de cliënt de mogelijkheid om vragen te stellen en dingen te bespreken. Laat het onderwerp regelmatig terugkomen.
- Gebruik foto's in een fotomapje om uit te leggen wat er gaat gebeuren.
- Een verhuisboek kan als voorbereiding dienen.
- Verhuizen komt (meestal) weinig voor in iemands leven. Pictogrammen zijn dan erg abstract. Gebruik alleen bekende pictogrammen en verder liever kleurenplaatjes, foto's en concrete voorwerpen en handelingen.

- Met foto's of pictogrammen kun je visualiseren welke spullen van de cliënt meegaan naar zijn nieuwe woning. Doe ze in een (mini-)verhuisdoos. Draai van het CD-tje "*Liedjes over verhuizen enzo*" uit de verhuiskoffer bijv. nummer 3 of 5, over wat je allemaal meeneemt.
- Maak samen met de cliënt een lijst naar wie hij een verhuisbericht wilt sturen.
- Breng samen met de cliënt verhuiskaarten rond.
- Bedenk bij het kijken bij de bouw goed *of* en *wanneer* je aan de cliënt vertelt welk huis voor hem is en welke kamer en dat hij hier "later" gaat wonen. Wat kan de cliënt overzien?
- Voor een groep: wie gaan er verhuizen en wie juist niet? Wie gaat naar welk huis/AC? Visualiseer dit met portretfoto's op een grote verhuisvrachtwagen of op verschillende grote huizen.
- Een aftelkalender om duidelijk te maken wanneer iemand gaat verhuizen; bedenk goed hoe lang van te voren je de cliënt hierop voorbereidt; houd rekening met wat de cliënt aankan!! Sluit aan bij hoe de cliënt al gewend is aan aftellen. Haalt hij bedjespictogrammen weg op zijn planbord? Haalt hij dagkleurkaartjes weg van een lange viltstrook? Knipt hij hokjes van een lange strook, die dus steeds korter wordt? Kruist hij dagen weg in zijn agenda, of op zijn kalender.

Inrichten

- Doe samen een knip- en plakactiviteit met tijdschriften en reclamefolders: laat cliënten uitknippen of –scheuren wat ze mooi vinden. Maak er een collage van. Verwerk deze eventueel in het verhuisboek of hang het aan de muur.
- Betrek de cliënt bij eenvoudige en overzichtelijke keuzes die gemaakt moeten worden, bijv. welke kleur stof voor de gordijnen?
En als "betrekken bij het maken van een keus" niet mogelijk is, kan de cliënt misschien wel worden geïnformeerd over de *voor* hem gemaakte keuzes. Plak bijvoorbeeld stalen behang, gordijn en een likje verf op een geplastificeerde pagina in het verhuisboek.
- Ga samen naar een meubelzaak om misschien een nieuw meubelstuk uit te zoeken voor zijn nieuwe kamer. Vervang niet meteen alles, houd ook vertrouwde meubels.
- Probeer de gekozen zaken samen met de cliënt te gaan kopen.

Afscheid

- Is er een afscheidsfeestje? Vóór vertrek of juist pas ná de verhuizing?
- Geef een afscheidskado mee, bestemd voor de nieuwe kamer (een plant, een ingelijste foto(-collage), een persoonlijk wensenboek).
- Stuur nog eens een kaartje naar de oude huisgenoten.

Verhuisdag

- Visualiseer op de dozen wat er in moet en/of zit (tekenen, plaatjes knippen, pictogrammenstickers)! Visualiseer ook in welke ruimte in het nieuwe huis de doos terecht moet komen.
- Zorg dat duidelijk is voor de cliënt wie wat gaat doen (cliënt, begeleider, ouders, facilitaire dienst...). Visualiseer wat van belang is voor de cliënt.

Na de verhuizing

- Als alles klaar is: organiseer een 'Housewarmingparty' om het nieuwe huis te laten zien aan iedereen.

1.4 Mensen met een lichte verstandelijke handicap (vormgevende ervaringsordening)

Kernwoorden vormgevende ervaringsordening:

abstractie, eigen/unieke toevoeging, functioneren in nieuwe omgeving en omgaan met nieuwe problemen.

Van alle suggesties die gedaan zijn bij de vorige niveaus, kan ook voor deze cliënten veel ter verduidelijking worden ingezet!

Op dit niveau is het belangrijk om de cliënt zoveel mogelijk te betrekken bij de gang van zaken. Maar vraag je ook af: wat kan de cliënt zelfstandig en waarbij heeft hij begeleiding nodig? Hij begrijpt al zoveel, maar overziet zaken misschien nog niet goed. Hij zal misschien onzeker zijn over zaken. Afhankelijk van het cognitieve niveau van de cliënt zijn onderstaande zaken in meer of mindere mate van toepassing.

Vorbereiden

- Ver van tevoren: kan de cliënt zelf (nog) aangeven hoe hij zou willen wonen? Er is binnen Gemiva-SVG Groep een kiesboek "Anders Wonen" ontwikkeld. Hiermee beantwoordt de cliënt samen met een begeleider een aantal vragen en komt dan automatisch uit bij een meest geschikte woonvorm (groepswoonen of zelfstandig wonen in een aantal variaties). Dit boekje is te verkrijgen via Frank Geenevasen, projectleider in regio Noord (frank.geenevasen@gemiva-svg.nl). Vervolgens of daarnaast kun je het beeld concreter maken door samen met de cliënt te gaan kijken op verschillende vacante woonplekken;
- Laat cliënten m.b.v. het verhuisboek (of met zijn agenda/kalender met opgeplakte pictogrammen/foto's met korte zinnen erbij) vertellen aan familie, vrienden en kennissen wat hij allemaal gaat beleven, wat er met hem staat te gebeuren (of is gebeurd).
- Je kunt bijvoorbeeld stickers plakken op voorwerpen die wel (groen) of niet (rood) mee gaan. Een persoonlijk verhuisboek kan nu uitgebreider en meer als voorbereiding dienen bij wijze van verhuiskalender/agenda, met een planning en actiepunten ('things to do') erbij. En ook al kunnen cliënten lezen: pictogrammen en/of foto's en andere concrete visualisatie zijn een welkome ondersteuning.

Inrichten

- Hoe wil de cliënt zijn nieuwe kamer inrichten? Wat vindt hij belangrijk met betrekking tot de inrichting van de eigen kamer. Kan de cliënt zelf aangeven wat hij mooi vindt? Maak zelf een voorselectie, begeleid de cliënt in het maken van keuzes. Een en ander kan in het verhuisboek worden verwerkt.

Afscheid

- Laat de cliënt de oude situatie (huis, kamer, spullen, mensen, buurt...) nog eens zelf fotograferen. Maak er samen een collage van of verwerk ze in het verhuisboek.
- Laat de cliënt zijn oude groepsgenoten trakteren of een afscheidscadeau geven.

Verhuisdag

- Kan de cliënt een rol vervullen vooraf of tijdens de verhuizing? Welke zaken kan de cliënt zelf regelen m.b.t. de verhuizing? Verwerk dit concreet, bijvoorbeeld in het verhuisboek. Het thema kan ook aan de orde komen in de cliëntenraad.

Na de verhuizing

- Speel bijvoorbeeld tijdens een bijeenkomst met andere bewoners het vragenspel.
- Laat cliënten m.b.v. het verhuisboek (of met zijn agenda/kalender met opgeplakte pictogrammen/foto's met korte zinnen erbij) vertellen aan familie, vrienden en kennissen wat er is gebeurd.

2. De verhuiskoffer

In de verhuiskoffer zitten verschillende materialen die gebruikt kunnen worden voor, tijdens en na een verhuizing.

2.1 Communicatiemateriaal:

- Foto's, o.a. van de stappen in de (nieuw)bouw, 10x15cm, gelamineerd
- PCS-kleurenplaatjes, 9x9cm, gelamineerd

- Pictogrammen, 9x9cm, gelamineerd
- Gebaren (gelamineerde A4-vellen, 6 gebaren per pagina)
- A4 verhuisvrachtwagen & A4 huis, gelamineerd, met klittenband en vilt om portretfoto's van betreffende cliënten op te plakken en op de verhuisdag bijvoorbeeld op het grote planbord te hangen
- Dagkleurkaarten, rode kruizen, klittenband
- Opbergdoos foto's/plaatjes/pictogrammen
- Planbord met vilt (15x40cm)
- Foto-insteekmapje

2.2 **Verhuisboek**

- Begeleidersboek verhuisboek Educatief Centrum voor Cliënten
- Voorbeeld van een losbladig persoonlijk verhuisboek

2.3 **Spelmateriaal:**

- Spelletjes (lotto, memory, vragenspel)
- Bouwvoertuigen (zandauto, graafmachine, cementwagen)
- Bouwsteentjes (LEGO)

2.4 **Boeken en ander beeld- en geluidsmateriaal:**

- (Voor)leesboek "Lola gaat verhuizen"
- 2 Kijkboekjes over de bouw (magneetboekje en flapjesboekje)
- DVD "Knoop in je zakdoek" (serie 2006, verhuizen)
- CD "Liedjes over verhuizen enzo" (Theater de Lachende Zon, 1996)

2.5 **Handleiding verhuizen**

2.6 **Kopieermap:**

- Kleurplaten, verhuiskaartjes
- Aftelkalendervoorbeelden

3 **Bestelgegevens voor materialen uit de verhuiskoffer**

Foto's rond "verhuizen" (10x15cm)

van Weerklank

• Koffer	099-4-12
• Sleutels	095-7-24
• Dekbed met kussen, opgemaakt	130-1-28a
• Kast	134-5-19
• Personenbus	082-3-16a
• Vrachtauto wit	137-1-01a
• Boormachine	093-7-04
• Hamer	035-2-29a
• Schroevendraaier	034-3-18a
• Verfrollertje met bakje	034-7-07a
• Zaag	034-4-08a
• Lift	136-4-13
• Trap met leuning	136-5-18
• Televisie	100-2-14

van Swetterhage

• Radio/cassetterecorder	046-2-7/s
• Spijkstaal (transport)	0398-36-06
• Verhuisdoos, dicht	

Handleiding verhuizen

Gemiva-SVG-Groep, werkgroep verhuiskoffer, januari 2011

- Verhuisdoos, open
- Verhuisdozen, gestapeld, dicht
- Verhuisdozen, gestapeld, bovenste open
- Graafmachine
- Zandwagen
- Zandwagen en graafmachine
- Bulldozer, vol
- Bulldozer, leeg
- Cementwagen
- Werkman
- Gehoorbescherming groen
- Bouwhelm geel
- Verhuisbericht (via www.HEMA.nl)

Tips voor zelf foto's maken:

Bedenk wat voor de cliënt belangrijk is om gevisualiseerd te hebben.

Creëer bij het zelf maken van foto's een rustige achtergrond, let op een goede belichting en geschikte invalshoek. Creëer diepte door zoveel mogelijk zijden van een onderwerp in beeld te krijgen of door gebruik te maken van schaduw.

Bedenk goed van tevoren hoe de cliënt een item herkent (bijv. lippenstift: staand, uitgedraaid met dopje liggend ernaast, i.p.v. liggend met dop erop).

Kleurenplaatjes rond "verhuizen"

(uit *Symbol for Windows* van Handicom)

85x85mm, geplastificeerd in bakje:

• Doos	• Puzzel
• Verhuizen	• Knuffel(-beer)
• Huis	• CD
• Vrachtauto	• Lamp
• Stoel	• Lift
• Fotolijstje	• Trap
• Kast (laden-)	• Gordijnen
• Bureau	• Bed
• Radio	
• Televisie	

6x6cm, geplastificeerd, verwerkt in spelvormen **Lotto en/of Memory:**

Oranje: **De Bouw**

- Vrachtauto
- Bulldozer
- Graafmachine
- Hijskraan
- Cementwagen
- Zandauto
- Hamer
- Zaag
- Schroevendraaier
- Verf
- Helm
- Boormachine
- Gehoorbescherming
- Muur
- Deur

- Raam
- Trap
- Kruiwagen

Blauw: **Wat gaat er allemaal mee?**

- Stoel
- Fotolijstje
- Kast (laden-)
- Bureau
- Radio
- Televisie
- Puzzel
- Knuffel(-beer)
- CD
- Lamp

- Gordijnen
- Bed
- Toiletpullen
- Boek
- Kleurpotloden/stiften
- Plant
- Speelgoed
- Kleding

Zwartwitpictogrammen van Visitaal en Gemiva-SVG Groep rond "verhuizen"

- Doos
- Huis
- Verhuizen
- Verbouwen
- Inpakken
- Vrachtauto
- Bed
- Kast
- TV
- Radio
- Stoel
- Lamp
- Kleding
- Minibus
- Douche
- Boterham
- Avondeten
- Slapen
- Zandhoop
- Graafmachine
- Transport
- Anders
- Bouwen
- Verhuisdoos
- Verhuisbericht

Met het programma PictoWorks kunnen meer pictogrammen worden geprint en/of ingevoegd in een worddocument. Binnen Gemiva-SVG Groep wordt dit programma via het netwerk aangeboden. Leesrechten en informatie kun je aanvragen via je begeleidend logopedist.

Gebaren rond "verhuizen"

(overgenomen per 6 op een A4, uit *Gebarenblik*, software van S&L Zorg)

- verhuizen
- huis
- ander
- nieuw
- vrachtwagen
- koffer
- inpakken
- bed
- beer (knuffelbeer)
- kast
- boek
- gordijn
- bouwen
- werken
- muur
- dak
- deur
- tuin
- spelen
- kamer
- keuken
- badkamer
- WC
- slapen
- ophangen
- mooi
- boor
- verven
- schroevendraaier
- hamer
- lawaai

Verhuisboek en begeleidersboek Educatief Centrum voor Cliënten (toelichting)

Verhuisboek/-bladen bestellen:

Educatief Centrum voor Cliënten (ECC)
Witte de Withlaan 38 e
2353 XS Voorschoten

(ECC heeft ook een postvak bij de receptie op Swetterhage)

Email: ecc@gemiva-svg.nl

Telefoon: 071-5791516

Bladen voor een verhuisboek kunnen worden besteld door contact op te nemen met het (ECC). Zij bespreken dan samen met jou wat de beste vorm en inhoud van een verhuisboek voor deze cliënt(-engroep) is.

Voor de layout zijn er vele mogelijkheden: van heel simpel, alleen maar een titel per blad, tot heel bont versierd met allerlei plaatjes. Achterin het begeleidersboek staan allerlei voorbeelden om een indruk te krijgen van de mogelijkheden.

De bladen kunnen gebonden in een ringbandje of als losse bladen worden geleverd.

Het ECC kan foto's desgewenst al digitaal invoegen. De bladen kunnen ook door de begeleider (evt. samen met de cliënt) worden ingevuld met foto's, plaatjes en tekst.

Losse bladen kunnen in insteekhoezen worden geschoven of worden geplastificeerd.

Denk breed voor het vullen van de bladen: foto's, pictogrammen, kleurenplaatjes, uitgeknipte plaatjes uit reclamefolders, stalen van behang, een likje verf, zelfgemaakte tekening, enz.

Bedenk dat niet alle bladen tegelijkertijd hoeven worden aangeboden aan de cliënt. Het verhuisboek kan ook in fases met het verhuisproces van de cliënt meegroeien.

Het kan een boek zijn om de cliënt vóór te bereiden op wat er precies wanneer gaat gebeuren. Bedenk dan hoe ver van tevoren je welke informatie aanbiedt.

Het verhuisboek kan ook meer een boek worden om met de cliënt nog eens ná te praten. De bladen zijn later misschien ook in te voegen in een zogenaamd 'Levensboek'.

Al met al is een verhuisboek helemaal aan te passen naar de behoefte van de cliënt.

Mogelijke titelbladen voor een verhuisboek:

Hieronder staan voorbeelden van titels die je kunt gebruiken voor bladen in het verhuisboek. Het is ook mogelijk om andere titelbladen te kiezen.

1. Dit verhuisboek is van	21. Aftelkalender
2. Hier woon ik nu	22. Afscheid
3. Dit is mijn huis	23. Van wie neem ik afscheid?
4. Dit is mijn kamer	24. Van wat neem ik afscheid?
5. Begeleiders in mijn huis	25. Afscheidsfeest
6. Met wie woon ik?	26. De verhuisdag
7. Begeleiders op mijn werk	27. Wie komen helpen?
8. Met wie werk ik?	28. Uitpakken
9. Wie gaan verhuizen?	29. Waar ga ik wonen?
10. Wie blijven achter?	30. Dit is mijn nieuwe huis
11. Oude huis – Nieuwe huis	31. Dit is mijn nieuwe kamer
12. Oude groep – Nieuwe groep	32. Begeleiders in mijn nieuwe huis
13. Oude kamer – Nieuwe kamer	33. Met wie ga ik wonen?
14. Inpakken	34. Waar ga ik werken?
15. Wat neem ik mee?	35. Begeleiders op mijn nieuwe werk
16. Wat koop ik nieuw?	36. Hoe ga ik naar mijn werk?
17. Verhuisbericht	37. De nieuwe buurt
18. Kennismaken	38. Inrichten
19. Foto's van de bouw	39. Waar ga ik eten?
20. Kijken bij het nieuwe huis	40. Dagprogramma

NB

- Maak (of bestel) tijdig foto's van bijv. woninggevels, woonkamers, slaapkamers, belangrijke spullen...
- Bestel ook tijdig portretfoto's (voor Swetterhage bij Annelies Pannekoek, toestel 183 of mail anneliep@gemiva-svg.nl)

Spelmateriaal – met suggesties voor gebruik

Lotto

6 kaarten met elk 6 plaatjes er op; 36 losse verschillende plaatjes

Dit spel is gemaakt met behulp van het programma Symbol for Windows. We hebben gekozen voor PCS-plaatjes (kleurenplaatjes met dikke lijnen)

Er is onderscheid te maken tussen:

- "wat neem ik mee?" (blauw) en;
- "wat zie ik tijdens de bouw?" (oranje).

Afhankelijk van het niveau van de cliënt pas je de hoeveelheid kaartjes aan.

Alleen spelen door/met een cliënt:

De cliënt zoekt steeds waar het losse plaatje op de grote kaart is en legt het plaatje er op. Er kan eventueel kort over gepraat worden.

Spelen met een groepje:

Elke cliënt krijgt een kaart met 6 plaatjes er op. De spelleider laat steeds een los kaartje zien en geeft dit aan de cliënt die het herkent als hetzelfde plaatje als hij op zijn kaart heeft staan. Er kan eventueel kort over gepraat worden.

Memory

2x36 losse plaatjes

Van elk los plaatje zijn 2 losse kaartjes. Volgens de officiële spelwijze liggen alle kaartjes op de kop op tafel. De cliënten draaien om de beurt steeds 2 kaartjes om. Als deze verschillend zijn worden beide kaartjes weer op de kop terug gedraaid. Als deze hetzelfde zijn mag de cliënt ze bij zich houden.

Afhankelijk van het niveau van de cliënt kun je het spel Memory vereenvoudigen:

- Speel slechts 1 kleur/categorie (minder kaartjes);
- Laat wel steeds 2 kaartjes omdraaien, maar draai er steeds maar 1 weer terug op de kop. Zo blijven er steeds meer kaartjes zichtbaar liggen;
- Speel het helemaal open, laat steeds 2 dezelfde kaartjes bij elkaar zoeken.

Vragenspel-kennismakingsspel

Er is een vragenspel opgenomen in de kopieermap.

Dit spel kun je spelen in het nieuwe huis, bij wijze van kennismaking met het huis en met elkaar.

- Stel de vragen als spelleider naar eigen inzicht in een willekeurige volgorde.
- Of laat de cliënt(en) steeds een kaartje trekken.
- Gebruik de kaartjes als vragen bij het spelbord. Daarvoor heb je ook een dobbelsteen nodig. De symbolen betekenen:
 - Vraagteken = vraagkaartje pakken en beantwoorden
 - Naar de ander wijzend poppetje = beurt overslaan
 - Dobbelstenen = nog een keer gooien
 - + = .. vakjes vooruit
 - - = .. vakjes achteruit

Praat steeds over de vragen na.

Misschien kun je er zelf nog vragen bij bedenken?

Bouwwerktuigen

Miditrucks LENA, voertuigen met diverse beweegbare onderdelen, lengte 20cm à €8,25:

Graafmachine (301.2185)

Zandauto (301.2184)

Bulldozer (301.2186)

(Te bestellen via internet www.rolf.nl)

Bouwsteentjes (LEGO5574)

Deze steentjes zijn niet geschikt voor mensen die dingen in hun mond stoppen. Denk dan aan de wat grotere bouwstenen van duplo of nog groter: megablokken.

Boeken en DVD/CD-materiaal

Boeken

- *Lola gaat verhuizen*, Norac, C. & C.K. Dubois (2002, €10,=)
ISBN 978 90 257 3441 1
Voorleesboekje over een kleine hamster die gaat verhuizen met haar ouders. De eerste dag in het nieuwe huis valt niet mee. 's Avonds is er pas (maar gelukkig) weer tijd voor een knuffel voor Lola.
Mooie grote platen met weinig tekst. Peuterniveau.
- *Op de bouw*, Rebo Productions (2006, €8,=)
ISBN 90 366 2089 9, verkrijgbaar bij "De Slegte"
Boek met grote platen en magneetplaatjes om zelf op de platen te plakken.
Peuter/kleuterniveau. Kleine losse onderdelen, dus minder geschikt voor mensen die dingen in hun mond stoppen.
- *Op het Bouwterrein*, Goldsack, G. & Smith, J. (2006, €8,=)
ISBN 978 1 4054 6270 9, verkrijgbaar bij "De Slegte"
Boek over de bouwfasen in weinig tekst. Met flapjes met tekeningen en "weetjes" eronder verstopt. Kleuterniveau. Kleine losse onderdelen, dus minder geschikt voor mensen die dingen in hun mond stoppen.

CD

"Liedjes over verhuizen enzo" (1996, Theater de Lachende Zon, €5,=)

Te bestellen via www.delachendezon.nl

Eenvoudige liedjes rond "verhuizen" (peuterniveau)

Liedje 1 gaat over afscheid nemen van het oude en begroeten van het nieuwe huis

Liedje 3 gaat over wat je allemaal meeneemt naar het nieuwe huis

Liedje 5 is wat sneller en wat lolliger (bijv. "Gooi maar in die doos, Koos")

Nummers 2, 4, 6 en 7 zijn minder bruikbaar, echt horend bij een toneelstuk

DVD

"Verhuizen" (2006, *Knoop in je zakdoek*, €32,50)

Artikelnummer DVD1586, te bestellen via www.teleac.nl

8 Afleveringen van elk 25 minuten, met als rode draad "verhuizen".

Je volgt een aantal mensen met een verstandelijke handicap vanaf het punt dat ze weten dat ze gaan verhuizen, tot het moment dat ze verhuisd zijn en al een tijdje op de nieuwe plek wonen.

Kijk eerst zelf, zodat je weet wat de cliënt gaat zien

1. KNOOP-INFO: Ik ga verhuizen

Marnix Kappers stelt tien 'verhuizers' aan u voor. Zij laten zien waar zij nu wonen en vertellen wat de verhuizing voor hen betekent. Straks heeft iedereen een eigen plek. Iedereen heeft zijn eigen ideeën over zelfstandig wonen. Er wordt naar uitgekeken en iedereen is druk bezig. Verhuizen is leuk maar ook spannend.

2. KNOOP-INFO: Zelfstandig wonen

Niet iedereen kan goed koken. Je kunt het wel leren. Net als stofzuigen, ramen lappen, een schilderij ophangen en andere dingen. Wat je echt niet kan, daar kan iemand bij helpen. Marnix geeft tips over hulpmiddelen die je leren zelfstandig een huishouden te runnen.

3. KNOOP-INFO: Nieuwe spullen

Voor een appartement heb je meubels nodig. Marnix denkt na: wat heb je nog meer nodig voor de inrichting van een nieuw huis? Er wordt gewinkeld. En nagedacht. Welke kleuren zijn mooi, wat is praktisch, wat past er in mijn kamer? En natuurlijk erg belangrijk: hoe maak ik mijn kamer zo gezellig mogelijk?

4. KNOOP-INFO: Afscheid nemen

Het leuke van verhuizen is dat je nieuwe mensen leert kennen. Maar hoe gaat dat met de mensen die je achterlaat? Je moet van hen afscheid nemen en misschien ga je ze missen. Gelukkig zijn hier oplossingen voor. Wat dacht je van een 'housewarming?' Of misschien mag de poes een nacht komen logeren!

5. KNOOP-INFO: Nieuwe burens

Als je verhuist, krijg je te maken met nieuwe burens. Het is fijn om te weten wie die nieuwe burens zijn. Met wie kun je een praatje maken en is er iemand aan wie je hulp kunt vragen als dat nodig is? Hoe leer je je burens kennen?

6. KNOOP-INFO: De verhuizing

Het is zover! Vandaag is de dag van de verhuizing. Eindelijk mag iedereen naar het nieuwe appartement. We zien hoe een aantal cliënten deze dag beleven. Verhuizen is leuk, maar ook een beetje gek. Je oude plek laat je voorgoed achter, en je slaapt vanavond voor het eerst in een nieuw huis.

7. KNOOP-INFO: Na de verhuizing

De groep is verhuisd. Maar hoe is het om de eerste dagen in het nieuwe huis te wonen? Moet je wennen? Kun je alles vinden? En hoe bevalt het om zelfstandig te wonen?

8. KNOOP-INFO: Thuis in je nieuwe huis

Iedereen woont alweer een tijdje in het nieuwe huis. Hoe gaat dat? Marnix Kappers praat met een aantal cliënten over wat er in de afgelopen periode is gebeurd. Natuurlijk zien we hoe het gaat met de mensen in hun nieuwe huis.

9. KNOOP-compilatie: het huis uit

In deze uitzending zie je 10 verstandelijk gehandicapte mensen die een hele nieuwe fase van hun leven ingaan: zij verhuizen naar een eigen appartement.

4 Literatuurlijst

4.1. *Inspiratiebronnen*

De informatie uit deze handleiding is geïnspireerd door:

Totale communicatie

Oskam, E. & W. Scheres (2005)
Boek ISBN 90 352 2750 6

Verhuisboek + begeleidersboek

Educatief Centrum voor Cliënten, Gemiva-SVG Groep

Verhuisdoos + handleiding

Studentenproject Swetterhage, Brink 26 (jaartal onbekend)

Verhuisboek

's Heerenloo, Willem van den Bergh, Logopedie/Totale Communicatie (1999)

Levensboek

's Heerenloo, Willem van den Bergh, Logopedie/Totale Communicatie (1999)

Verhuisboek

Opleidingscentrum Cello

Verhuiswijzer

Opleidingscentrum Reinaerde, Woudenberg (2001)
Verhuisboek, handleiding, CD & voorleesboekje

4.2 Meer ideeën

Andere eventueel bruikbare kinderboeken over verhuizen:

Te leen in bibliotheek of te koop in boekhandel:

Dit is mijn huis

Richard Scarry
Uitgeverij: De Fontein
ISBN: 97890261087
Heel druk met veel kleine tekeningen
€4,50

Kaatje verhuist

Liesbeth Slegers
Uitgeverij: Hasselt Amsterdam
ISBN: 90-448-0422-7
Weinig tekst
€10,95

Annabella gaat verhuizen

Mieke Hooft
Uitgeverij: Hillen
ISBN: 9076766762
Weining tekst, abstracte plaatjes
€12,50

Onderstaande boeken zijn via het ECC te leen of zelf (evt. tweedehands) aan te schaffen via www.bol.com.

Titel	Auteur	Inhoud	Niveau
<i>Violet en de kinderen van de Giraffestraat</i>	Gerard Tonen ISBN 90 276 3993 0	Op een dag hoort Violet van haar ouders dat ze gaan verhuizen. Violet vindt dat vreselijk. Maar ja, als ouders iets in hun hoofd halen ...	Leesboek, kinderen van 7 à 8 jaar. Als voorleesboek vanaf 5 jaar.
<i>Een stapel dozen en een nieuw huis</i>	Vivian de Hollander / Dagmar Stam ISBN 90 269 9912 7	Lisa gaat verhuizen naar een groter huis een paar straten verderop. Gelukkig woont ze nog dicht bij haar vriendje. Er breekt een drukke tijd aan van inpakken en uitpakken. Ook de poes moet wennen aan het nieuwe huis.	Leesboek met gekleurde tekeningen, kinderen 8 jaar. Als voorleesboek vanaf 5 jaar. Veel tekst.
<i>Een huis vol dozen</i>	Vivian den Hollander / Dagmar Stam ISBN 90 269 1061 4	Pieter, Marije en Eefje gaan verhuizen. Ze vinden het niet allemaal leuk. Steeds meer spullen worden ingepakt. Het oude huis raakt steeds leger. Gelukkig duurt het niet lang voor iedereen blij is met het nieuwe huis.	Leesboek, kinderen van 8 à 9 jaar. Als voorleesboek vanaf 6 jaar. Geen duidelijke tekeningen. €10,00
<i>Om ons huis</i>	Dick Bruna ISBN 90 206 8553 8	Prentenboek met afbeeldingen van dingen die je tegenkomt. Het boek kan helpen over verhuizen te communiceren.	Prentenboek.
<i>Daan moet verhuizen</i>	Ineke Lubsen ISBN 90 280 3953 8	Daan moet verhuizen. Weg bij al zijn vrienden. Hij gaat kijken bij het nieuwe huis, dat in een dorp staat. Het moet nog helemaal opgeknapt worden. Voor de verhuizing wordt alles in	Leesboek met gekleurde tekeningen, kinderen van 8 à 9 jaar.. Als voorleesboek vanaf

		grote dozen gepakt. Daan helpt mee tijdens de verhuizing. Gelukkig is het nieuwe huis opgeknapt voordat ze er intrekken. Daan maakt al snel nieuwe vrienden, al mist hij zijn oude vrienden wel.	5 jaar. Boek uit schoolserie. €11,20
<i>Maaïke en Kwispel: we gaan verhuizen</i>	Jacky van Klaveren ISBN 90 206 1660 9	Maaïke is boos. Ze wil niet verhuizen. En zeker niet zo ver weg.	Leesboek, kinderen van 8 jaar. Als voorleesboek vanaf 5 jaar. €5,25
<i>Jesse Pantoffel gaat verhuizen</i>	Henk Figuee ISBN 90 00 02976 7	Jesse gaat verhuizen. Het oude huis wordt leeggehaald. Het ziet er triest uit. In het nieuwe huis stinkt het naar nieuwe verf en in de tuin staan alleen maar brandnetels.	Leesboek, kinderen van 6 à 7 jaar. Als voorleesboek vanaf 5 jaar. Veel tekst.
<i>Een nieuw huis</i>	Betty Sluyzer ISBN 90 6056 612 2	Verhuizen is spannend. Nina en Bob hopen dat ze in het nieuwe huis een poes mogen. Maar krijgen ze die ook?	Leesboek, kinderen van 6 tot 8 jaar. Als voorleesboek vanaf 5 jaar.

Leuke/interessante websites:

www.verhuisadvies.nl (verhuistips met kinderen/huisdieren)

www.lassa.nl/nl/knutselen/verhuizen (etiketten en kaarten)

www.pinkelotje.nl/verhuizen (kleurplaten)

Deze lijst is nooit compleet.

Heb je nog een goede tip, laat het ons dan alsjeblieft weten.

Dat kan via het evaluatieformulier of per mail naar janine.bos@gemiva-svg.nl

Bijlage 1

Uit: "Basisreader Totale Communicatie

Gemiva-SVG-Groep, Vakgroep Logopedie, november 2008"

Ervaringsordeningen van Timmers-Huigens (& waarnemingsniveaus van Verpoorten)

Om beter zicht te krijgen op de communicatie van mensen met een verstandelijke handicap kun je kijken naar hun **ervaringsordering** (volgens de theorie van Timmers-Huigens).

Hoe iemand de wereld om zich heen beleeft, ervaart en ordent wordt ook wel 'ervaringsordering' genoemd. Timmers-Huigens onderscheidt vier ervaringsordeningen in de ontwikkeling van ieder kind tot volwassene. Deze vier fases bouwen op elkaar voort en blijven gedurende ieders hele leven allemaal (latent) bestaan. Mensen met een verstandelijke handicap kunnen lange tijd of altijd blijven steken voornamelijk in een bepaalde ervaringsordering.

Roger Verpoorten heeft een vergelijkbare indeling in fases. Hij noemt deze "waarnemingsniveaus". Omdat in de praktijk ook zijn termen vaak worden gebruikt zullen we ook deze noemen.

De vier ervaringsordeningen (& waarnemingsniveaus) worden genoemd:

- 1 Lichaamsgebonden ervaringsordering (sensatieniveau)
- 2 Associatieve ervaringsordering (presentatieniveau)
- 3 Structurerende ervaringsordering (representatieniveau)
- 4 Vormgevende ervaringsordering (metarepresentatieniveau)

Door te observeren volgens welke ervaringsordening iemand de wereld om zich heen ervaart, kunnen we het communicatieniveau van deze persoon zo goed mogelijk inschatten. Dat is nodig om onze communicatie zo optimaal mogelijk op deze persoon af te kunnen stemmen.

Hierna worden de verschillende ordeningen apart beschreven.

De lichaamsgebonden ervaringsordening (sensatieniveau)

Wanneer een kind geboren wordt, begint zijn ontwikkeling in de lichaamsgebonden ervaringsordening. Kernwoord van deze fase is sensatie. Het kind ervaart de wereld op grond van wat hij ruikt, proeft, voelt, ziet en hoort. Via deze zintuigen worden indrukken opgedaan. Er is nog geen onderscheid tussen het 'ik' en de buitenwereld. Het kind leeft sterk in zijn eigen wereldje. Het kind toont voornamelijk lust- en onlustgevoelens.

Centraal staat het genieten van geluiden en van bewegingen (bewegen om het bewegen). Voorbeelden van lichaamsgebonden gedragingen zijn: het spelen met de handen en herhalende bewegingen, zoals wiegen van het lichaam, aan iets draaien enzovoorts.

In deze fase heeft alleen iets betekenis voor het kind, als het direct ervaren wordt. Als het niet meer zichtbaar, hoorbaar of voelbaar is, houdt het op te bestaan voor het kind. Dus als de ouder of begeleider de kamer uit loopt, is hij/zij er niet meer! Naarmate een kind (cliënt) zich verder ontwikkelt binnen deze ervaringsordening, komt dat besef van voortbestaan er wel. Dat besef wordt objectpermanentie genoemd.

Deze lichaamsgebonden ervaringsordening ligt aan de basis van alle volgende ervaringsordeningen en blijft altijd bestaan. Ook volwassenen laten zien dat ze nog steeds lichaamsgebonden ordenen.

Bijvoorbeeld:

wanneer volwassenen vermoeid of nerveus zijn, gaan ze in hun handen wrijven, met de vingers in het haar draaien, enzovoorts. Heel lichaamsgebonden gedrag dus!

Het is belangrijk om in deze ervaringsordening de zintuigen en motoriek bewust te stimuleren, zodat het kind of de cliënt zich verder kan ontwikkelen. Ook bij volwassen mensen met een verstandelijke handicap is dit belangrijk, omdat zij zich mogelijk nog verder kunnen ontwikkelen!

Bijvoorbeeld:

bewust laten voelen of ruiken.

Mensen met een verstandelijke handicap die op lichaamsgebonden niveau ordenen, hebben niet een bewuste intentie om iets duidelijk te maken aan hun omgeving. Ze communiceren onbewust via hun gedrag. Het is belangrijk dat wij, als omgeving, reageren op hun gedrag, hun signalen, omdat anders het gevaar bestaat dat zij stoppen met het afgeven van deze signalen; hun ontwikkeling stopt dan.

De associatieve ervaringsordening (presentatieniveau)

Van baby naar peuter gaat een kind over van de uitsluitend lichaamsgebonden naar de meer associatieve ervaringsordening. Door het ervaren van regelmaat in de verzorging/ begeleiding kan een kind langzaam eenvoudige verbanden leren leggen.

Bijvoorbeeld:

steeds dezelfde volgorde van handelen bij het verschonen of eten geven: het kind doet zijn mond al open als het het lepeltje eraan komt. Het associeert het lepeltje al met eten (dus mond moet open).

Kernwoord in deze fase is verwachting. Het kind leert eenvoudige verbanden en associaties herkennen. 'Als ik dit doe, gebeurt altijd dat' of 'als dit geweest is, komt altijd dat'.

Na het leren van eenvoudige associaties kunnen er associatiereeksen geleerd worden. Dat zijn diverse associaties die op elkaar volgen. Er ontstaat steeds meer 'inzicht' in de volgorde van vaste gebeurtenissen. De dagindeling wordt een gewoonte.

Bijvoorbeeld:

als het douchen klaar is, wordt ik afgedroogd en daarna aangekleed. Als ik zie dat de tafel gedekt is, verwacht ik dat ik ga eten.

De associaties zijn nog vrij star en onveranderlijk; het gaat om vaste rituelen en patronen, die moeilijk te doorbreken zijn. Wanneer iets anders gaat dan anders, kan er een grote reactie van het kind volgen, zoals angst of paniek.

Mensen met een verstandelijke handicap die functioneren op associatief niveau, hebben vaak moeite met veranderingen of onregelmatigheden in hun dagprogramma (wisselingen van personeel, een activiteit die plotseling niet doorgaat, een feest).

In de associatieve ervaringsordening is men ik-gericht en is het hier-en-nu (concreet) belangrijk: het gaat over letterlijk waarneembare kenmerken en eigenschappen van communicatie (present = aanwezig). Op presentatieniveau kan iemand plaatjes, foto's en pictogrammen inpuzzelen of identieken bij elkaar te zoeken (= matchen). Er hoeft nog geen sprake te zijn van begrip van het plaatje, voorwerp of pictogram.

Ook de associatieve ordening blijft gedurende ons hele leven van belang.

Bijvoorbeeld:

wanneer wij ons aankleden 's ochtends, doen wij dat vaak 'op de automatische piloot' (dus op basis van onze associaties, in een vast patroon).

De bedoeling van de communicatie van het kind of de cliënt in deze fase richt zich op

- aandacht vragen,
- informeren
- bevestiging vragen en
- is met name gericht op contact maken en
- de eigen wensen en behoeftes vervuld krijgen.

Ging het in de vorige fase om het bieden van veiligheid aan het kind of de cliënt, in deze fase staat vertrouwen op de voorgrond.

De structurerende ervaringsordening (representatieniveau)

In de ontwikkeling van peuter naar kleuter worden de ervaringen die een kind heeft opgedaan in de lichaamsgebonden en associatieve ervaringsordening, meegenomen in de fase van structurerende ervaringsordening.

Ook in deze nieuwe ervaringsordening blijft iemand toch op onzekere momenten lichaamsgebonden reageren of heeft hij gewoontegetrouwe handelingen, zoals hij deze had in de associatieve fase.

Kernwoord in deze fase is herinnering. Het kind ordent en herkent allerlei patronen, associaties en structuren steeds gemakkelijker. Het kind kan bepaalde structuren zelf actief toepassen en variëren, waardoor situaties sneller worden doorzien.

Bijvoorbeeld:

Het kind kan een weekoverzicht interpreteren op een planbord en

Het kind kan zijn persoonlijk taakje dat hij op een bepaalde dag van de week moet doen, aan de hand van een kleur onderscheiden op een takenbord.

De belevingswereld is alweer een beduidend stuk groter.

De context waarbinnen situaties zich kunnen afspelen, is ruimer en hoeft daardoor niet meer zo overzichtelijk en voorspelbaar te zijn. Het kind kan in deze fase namelijk sneller anticiperen op wat komen gaat en kan makkelijker omgaan met veranderingen in zijn programma.

Bijvoorbeeld:

'Ik zie op het planbord dat het bezoek van mijn ouders niet doorgaat deze week. Ik begrijp dat ik hen over twee weken weer zie, want ik ga een keer in de twee weken naar huis'.

Het kind kan een duidelijke keuze maken uit meerdere keuzemogelijkheden en kan de consequentie van zijn keuze overzien.

Bijvoorbeeld:

'Als ik gekozen heb om vandaag te gaan paardrijden, betekent dat dat ik dus niet ga zwemmen'.

Het spreken en denken in verleden tijd en toekomst komt op gang. De structurerende mens heeft meer besef van tijd (wat voor dag is het vandaag, op welke dag ga ik zwemmen, wanneer zie ik mijn ouders weer, enzovoorts).

De taal ondersteunt in deze fase steeds meer het denken. De taal stelt het kind in staat abstractere informatie te onthouden en te combineren met elkaar. Daardoor wordt het mogelijk om 'echte' gesprekken te voeren. Taal (gesproken woord, gebaar of afbeelding...) vertegenwoordigt een begrip, verwijst naar iets anders, met andere woorden: taal is representatie. Grapjes zijn in deze fase nog wel moeilijk. Taal wordt namelijk nog letterlijk genomen.

De inhoud van de communicatie is meer gericht op eerder opgedane ervaringen of activiteiten die nog gaan komen, enzovoorts.

Er kan gesproken worden over personen, gebeurtenissen en gevoelens uit het verleden en de toekomst.

De vormgevende ervaringsordening (metarepresentatieniveau)

De vormgevende ervaringsordening is direct aan de structurerende ervaringsordening verbonden en komt in de ontwikkeling van kleuter naar basisschoolkind.

Binnen de vormgevende ervaringsordening kan iets extra's, iets unieks of heel persoonlijks worden toegevoegd aan bestaande en herkenbare patronen.

We spreken van metarepresentatie als er achter de geboden informatie een andere betekenis schuilgaat. Iemand kan creatief met taal omgaan.

Bijvoorbeeld:

een bepaalde zin zodanig uitspreken dat het een grap is.

In deze fase aangekomen, komt iemand het beste tot zijn recht als hij zo zelfstandig mogelijk kan leven, in de gelegenheid tot het maken van eigen keuzes en planning. Maar het overzien van alle gevolgen en consequenties van die eigen keuzes hoeft niet altijd te slagen.

Kernwoord in deze fase is abstractie.

Bijvoorbeeld:

*kiezen uit veel mogelijkheden zonder in de war te raken;
creatief omgaan met taal, zelf oplossingen bedenken voor nieuwe problemen, ideeën aandragen, kleding kiezen passend bij het weer.*

Er is in deze fase weinig sprake meer van vaste gewoonten, althans deze vaste gewoontes worden niet gebruikt om grip op de dagelijkse werkelijkheid te houden.

Let op!

In onze benadering van mensen met een verstandelijke handicap, moeten we er rekening mee houden, dat bij stress, spanning, achteruitgang in functioneren (dementie) of een 'traumatische' gebeurtenis, iemand terug kan vallen in een eerdere ervaringsfase!!

Dit betekent, dat iemand ook terug kan vallen in de communicatie en dat we onze communicatie nog verder moeten afstemmen.

Bijlage 2

Uit: Brouwer, I., Scheres, W., Troost, van N. en S. Voortman (2000). Wat is er? Handboek voor de begeleiding van de sociaal-emotionele ontwikkeling van mensen met een verstandelijke en auditieve of communicatieve handicap. Amsterdam: Weerklank (86–88).

CHECKLIST BIJ BIJZONDERE GEBEURTENISSEN

Met bijzondere gebeurtenissen wordt bedoeld feestdagen, uitstapjes, een bezoek aan de tandarts, het overlijden van een dierbaar persoon, een verhuizing, etc.

Het voorbereiden op bijzondere gebeurtenissen

Elementen die hierbij van belang zijn:

- Tijdstip: wanneer ga je de cliënt op een gebeurtenis voorbereiden?
- Informatie: welke informatie geef je?
- Visualiseren: op welke manier maak je duidelijk wat er wanneer gaat gebeuren?
- Aandacht besteden aan...: wanneer en hoe vaak besteed je aandacht aan de voorbereiding?

Checklist bijzondere gebeurtenissen

Om een cliënt goed te begeleiden voor, tijdens en na een bijzondere gebeurtenis, is het belangrijk dat de begeleiders een aantal aandachtspunten nalopen. Dit kan door onderstaande vragen te beantwoorden.

- 1. Wat is de kern van de gebeurtenis voor deze cliënt, of wat is de belangrijkste verandering voor de cliënt?**
 - Aan welke informatie heeft deze cliënt behoefte?
 - Hoe bereiden we deze cliënt voor op de verandering?

- 2. Hoe reageert de cliënt op veranderingen of dingen die anders lopen dan normaal?**
 - Hoe reageerde de cliënt in het verleden op veranderingen of dingen die anders lopen dan normaal?
 - Hoeveel verwerkingstijd heeft deze cliënt nodig?
 - Wanneer laat deze cliënt reactie zien?
 - Wanneer is deze cliënt gewend aan een verandering?

Denk aan veranderingen in:

- dag-/weekritme
- plaats/omgeving/ruimte
- personen
- sfeer

- 3. Waaraan ontleent deze cliënt veiligheid of geborgenheid?**

Waaraan is deze cliënt gehecht? Denk aan:

- patronen in leefritme (zoals dagritme, activiteitenritme, ritme van naar huis gaan, volgorde van handelingen en gebeurtenissen en eetpatronen)
- plaats/omgeving/ruimte (bijv. slaapkamer, woonkamer, ouderlijk huis of favoriete plek in een ruimte)
- eigen en algemene communicatiemiddelen
- personen (zoals begeleiders of groepsgenoten)
- eetgewoonten
- speelgoed
- kleding

- sfeer

4. Waaraan ontleent deze cliënt zijn eigen ik?

- Wat kan iemand zelf?
- Hoe is iemand gewend om iets te doen?

Denk aan:

- rituelen
- voorwerpen
- plaatsen/omgeving/ruimtes (zoals bijv. de eigen kamer of een vaste plek in de bus)

Naast een goede voorbereiding is het van groot belang dat er over de bijzondere gebeurtenissen met de cliënt wordt nagepraat. Dit kan bijvoorbeeld aan de hand van foto's die van de gebeurtenis zijn gemaakt.

Bijlage 3

Dit is een artikel over verhuizen, geschreven door Klaas Visser, uit het verhuisboek van 's Heerenloo.

Dit artikel is als PDF-document apart te kopiëren.

Bijlage 4

Dit is een artikel over Multi Sensory Story Telling (MSST), geschreven door Nelleke Boer en Carla Wikkerman, uit de Markant (kenniskatern 2008).

Dit artikel is als PDF-document apart te kopiëren.